

Skattlegging

Det skattesystemet som er gjennomgått i forrige kapittel, ble stort sett beholdt også etter 1720. Den største av de faste statsskattene var som før leilendingsskatten. Den ble innkrevd med 4 1/2 riksdaler pr. spann fra alle gardbrukerne. De som eide odelsjord, betalte rosstjeneste med 1 ort pr. spann. For utleid odelsjord skulle det svares odelskatt med 1 daler pr. spann. Proviant skatten var en årlig skatt til militære formål. Den skulle betales med 32 skilling pr. spann. Andre militære skatter var munderingspenger (ca. 1 daler pr. spann), utredningspenger (63 skilling pr. spann) og standkvarterpenger (21 skilling pr. spann). Leidangen, opprinnelig ytelse av smør og mel, var gått over til en fast pengeytelse og utrekna i forhold til landskylda som de andre skattene. Engsletteskatt ble betalt med fra 6 til 24 skilling fra dem som setra og slo høy i kongens allmenning. Skatten falt bort da bøndene kjøpte allmenningen i 1800. Kvernskatten ble dobla noen år etter 1726, men gikk så ned igjen til de vanlige 6-12 skilling fra de som hadde kvern. Det var tilsammen 12 brukere som betalte kvernskatt på 1700-tallet. På 1700-tallet kom en rekke nye skatter som skulle dekke offentlige utgifter i fogderiet og amtet. Det gjaldt utgifter til tinghold og rettsvesen, skyss, vegger og broer, kurlpenger for sjuke, skuddpenger på rovdyr, oppfostring for fattige som fogderiet måtte ta seg av, tilfeldige utgifter med grenserydding, varder o.a. og ekstra utgifter til militære øvelser og vakthold. De ulike utgiftene som fogden kunne rekneskapsføre, ble fordelt på alle gardbrukere i fogderiet. Tilsammen kunne disse skattene bli vel én daler på hver gardbruker i siste ljerdedel av 1700-tallet. Disse skattene til amtet (fylkeskommunale ville vi ha sagt i dag) var altså ikke så store, men for de minste brukerne, utgjorde de likevel en tyngende del av de samla skattene. Det typiske ved skattlegginga på 1700-tallet var som en skjønner, en rekke særskatter til bestemte formål. Skattene til amtet ble delvis utlikna på etterskott ut fra bokførte utgifter. De kunne derfor variere noe fra år til år. Enkelte år måtte spesielle utgiftsposter dekkes, f.eks. «snehoser» (til skiløperkompaniet) i 1792 med 25 skilling, telthuset i 1795 (43 skilling) og erstatning for drepte hester i kavaleriet 1792-94 (5-6 skilling). De fleste offentlige tjenestemenn fikk store deler av lønna si gjennom særskatter eller toll som det oftest ble kalt. Det gjaldt f.eks. lagmannen, sorenskriveren, vegmesteren, skarpretteren og skysskaffere. I tillegg til disse statlige og amtskommunale skattene måtte bøndene dekke visse lokale utgifter. Fra 1740 lønna allmuen i Tydal egen skolemester. Lønna ble tatt fra kirkas midler de første åra, men etter hvert ble ho ved tyngda av skoleutgiftene utlikna på alle hovedpersoner i soknet. Skoletoll kalte en det. Lensmannen fikk deler av lønna si gjennom lensmannstoll. Utgiftene til å forsørge fattige ble lenge dekt av frivillige gaver, bøter og hjelp utenfra. Først etter 1860 ble det pålagt fattigskatt. Vegene ble opparbeida og holdt i orden gjennom pliktarbeid. Heller ikke soknekirka krevde store kontante uttellinginger. Den hadde lagt seg opp et fond gjennom gaver, og når det var nødvendig med større reparasjoner og utvidelser, bidro bøndene med arbeidshjelp. Men klokkeren skulle ha litt lønn fra allmuen gjennom klokkertoll.

La oss kikke i skatteboka til Ole Pedersen Aune som er bevart for tida 1775 til 1803. Ole Pedersen, f. 1722, eide 18 marklag i garden. For resten, 9 marklag, var han bygselmann under Schøller. Det var på denne tida to matrikulerte bruk på Aune, hovedgarden Aune og Aunetrø. Aunetrø var skyldsatt til 9 marklag og var eid av Schøller. Ole Pedersen drev og betalte skatt av begge bruka de første åra etter 1775. 1775 og 1802 begynnelsen og slutten av skatteboka betalte Ole disse skattene:

Fra skatteboka til Ole Pedersen Aune

	rdl.	1775 sk. rdl.	sk.	1802 rdl.	sk.
Statsskatter:					
Leilendingsskatt	1	66			
Proviantskatt		12			
Odelsskatt		12			
Rosstjeneste		9			
Leidangsskatt		30			
Arbeidspenger		5			
Engskatt		12			
Munderingspenger	35				
Utredningspenger		24			
Standkvarterpenger		7			
For Aunetrø	1	32			
			4	52	4
					28
Skatter til amtet:					
Tinghold			16		
Vegmestertoll			4		
Skarpretteren			2		
Skrivertoll			6		
Skysskaffertoll			1		
Øvre Bakklandsbro			1		
Andre bropenger			3		14
Tingstuepenger			4		
Oppfostringspenger			5		
Delinkventpenger (utg.til arrest og rettssak)			3		14

Medikament eller kurpenger	3	38
Militære øvelser eller skyss	25	4
Vakthold		1
Signalvarder		17
Lagmannens inntredelsestoll		48
Frivillig gave	24	
Sum skatter	5	52
	5	68

Kirka og soknepresten skulle fortsatt ha sin del av tienden. En tredjepart av tienden gikk til Kongen. Tienden ble betalt med penger etter kapiteltaksten på korn og fra 1801 ble den erstatta med ei fast pengeavgift. Tydalingene betalte nå 26-27 daler i tiende. Tienden hadde altså ikke steget, for det var samme beløp som på 1600-tallet. Men den utgjorde like fullt en stor del av de samla skatter og avgifter. Trass i noen nye skatter, økte ikke det samla skattetrykket i siste hundreåret av dansketida. Satsene på de faste, statlige skattene var stort sett de samme i denne perioden. Men siden pengeverdien sank, ble disse skattene lettere å bære. Det var likevel ikke alltid at tydalingene greide å betale skattene. Når det var alvorlige uår, ble det skatterestanser, for da måtte de kjøpe ekstra mye og oftest dyrt kom. Verste uåra på 1700-tallet var i begynnelsen av 1740-åra. I 1745 ble det kunngjort en lang restanseliste på høst-tinget i Selbu. 18 av gardbrukerne var skyldig tilsammen over 62 riksdaler. Lensmann Jon Bjørnsen toppa lista med vel 11 daler i skatterestanser dette året. Bøndene kunne også komme i betalingsvansker når fogden krevde inn ekstraskatter. Det hadde vært mange slike i tida før 1720, og de danske styrerne fortsatte med å ty til ekstraskatter når de kom i pengenød. I 1729-30 ble det f.eks. innkrevd en skatt til gjenoppbygging av København som hadde brent, men det var bare snakk om opptil en halv daler fra hver bruker. Større pengeproblemer oppsto for kongen når det ble ufredstider. Etter en lengre fredsperiode var det fare for at Danmark-Norge ble trukket med i den såkalte Sjuårskrigen fra 1756 til 1763. Danskene måtte holde store hærstyrker ved grensene, og utgiftene til disse tappa statskassa for penger. I sin nød skrev kongen ut en stor ekstraskatt i 1762. (Det var denne som ga årsak til at det ble tatt opp et manntall). Skatten var en personskatt (koppeskatt) og skulle betales med én daler for alle over 12 år. Verre skattekrav hadde ikke folk fått siden den store krigsstyren fra 1712. Som mange ekstraskatter tidligere ble også denne forsøkt innkrevd i flere år. Men etter at krigen var slutt, og formålet for skatten var falt bort, ville ikke folk betale mer. Det ble «strilekrig» i Hordaland og skattenekt i vårt prestegjeld. Sjøl om fogden og lensmannen prøvde både med utpanting og militær assistanse for å drive inn skattene, hopa restansene seg opp. I 1764 var de ennå små, men i 1767 var de kommet opp i 420 riksdaler for Tydal. Peder Aune var f.eks. skyldig 26 daler. Myndighetene måtte gi etter. Først ble barn under 16 år til leilendinger, husmenn og innerster fritatt, senere ble skattene bare krevd av bonden, kona hans og tjenere som hadde over ti daler i lønn. Det var det neppe noen som hadde i Tydal. I 1772 ble hele skatten gjort frivillig (!) og helt avskaffa noen år senere. 11816 kom den siste av de store ekstraskattene i perioden vi behandler. Det var den såkalte sølvskatten. Men nå var det ikke lenger danskekongen som krevde ytelser, men den nye staten Norge som mangla kapitalfond for å opprette Norges Bank. Hele landet skulle bidra med innskott av mynt

eller «rede sølv», og Tydal ble pålagt å betale 341 speciedaler.

Dette var under én daler pr. innbygger. Prestegjeldet ble avkrevd mindre enn mange andre, for gjennomsnittlig skulle hver innbygger i Norge betale 21/4 spd.

Ei likningsnemnd med Lars Næsvold, Saxe Olsen Kirkvold, Ole Andersen Gresli, tre selbygger og soknepresten fikk til oppgave å fordele ekstraskatten på hver hovedperson. I Tydal kom de fram til 6 husmenn og 32 bønder som ble plassert i ulike skatteklasser. Det ble over 16 daler å betale for Ole Pedersen Aune og knapt én daler for de ti fattigste husmenn og bønder.

Det er rimelig å tru at denne ekstraskatten ble mer positivt mottatt enn dem tidligere på 1700-tallet. Likningsmennene frykta likevel for at mange ikke ville greie å betale. De utmalte i sterke ord «Dette Tinglaugs Fattigdom» som var «almindelig bekjændt». Folket var svekka etter «en Rad af mislige Aar. Mange fandt deres Død i disse Trængsels Dage, og neppe skulle Beboere mere levet i Selboe og Tydahlen, om ikke dette Tinglavs haardføre Beboere allerede vare Vante til at lide Hunger og stille den med Bark».

Tydal soknekirke skulle betale hele 218 daler. Men ved Stiftsoverrettsdom i 1819, ble kirka fritatt for innskottet. Summen ble så utlikna på hver skattebetaler i hele prestegjeldet. Tydalsbeboerne slapp altså med å betale 156 speciedaler. (I tillegg ble det etterlikna 17 spd. på Tydal i 1821). Dette greide de også å betale. I januar 1818 sto bare seks speciedaler til rest, og i løpet av 1819 ble alt betalt. Men det kosta hardt. Skatten skulle betales i mynt eller umynta gull eller sølv. Mange måtte ty til arvesølv. Ingebrigt Larsen på Løvøya betalte nesten hele skatten 4-5 daler i sølv. Fra Storaunstuggu og Bortstuggu på Aune forsvant vel 1/2 kg sølv. Et par av brukerne på Aune ga fra seg en svensk og en dansk gullmynt (dukat) til en verdi av nesten 4 speciedaler. I alt ble det betalt med sølvverdier for 43 speciedaler eller vel 1/4 av hele ekstraskatten. Skattesystemet ble noe forenkla på 1800-tallet. Skattelova av 1816 innførte en alminnelig landskatt som erstatta leilendingsskatten. Odelsskatt og rosstjeneste falt bort. Mesteparten av landskatten ble utlikna i forhold til landskylda, og resten etter ei særskilt verditaksering av jordbruket. Skatten sto ved lag til 1837, da bondeflertallet på Stortinget oppheva hele matrikkelskatten til staten.